

CIVILIZACE

civilizace

FOTO PROFIMEDIA.CZ

Víra jako zbraň

Náboženský fanatismus ve světě sílí a znovu proniká do politiky. Staletí, která hlásala toleranci ve víře, mohla být ve vývoji lidstva přechodnou dobou.

□ ADAM ŠŮRA

Neustoupím. (Martin Luther přibíjí svých 95 tezí proti odpustkům na bránu wittenberské katedrály /1517/)

V lednu roku 1630 pozorovali obyvatelé Chebu na nebi zvláštní úkaz. V oblacích tu zápasili orel a lev. Nešlo o nic neobvyklého, o podobných jevech mluvili lidé z dalších měst. Obě zvířata leckdy

doprovázely celé nebeské armády pochodující v sevřených útvarech. Střetávaly se ve spektakulárních bitvách, při kterých hřměly kanony a blýskaly šavle. Lev pokaždé přitáhl ze severu a zvítězil,

orel přicházející z jihu byl vždy na hlavu poražen.

Dnes bychom takovému jevu přikládali stejnou hodnotu jako zprávám o létajících talířích a tázali se po duševním zdraví →

→ svědků. Pro lidi 17. století byly však nebeské bitvy spolehlivou prognózou toho, co se má stát. Severní lev představoval švédského protestantského vladaře Gustava II. Adolfa. Orel zase symbolizoval habsburského katolického císaře Ferdinanda II.

Druhý jmenovaný právě vítězil v čistě pozemské válce, která začala roku 1618 v Čechách. Jak známo, katolický vladař v ní na Bílé hoře nedaleko Prahy přemohl protestantské české rebely. Konflikt se potom rozšířil do taktéž protestantského severního

ale spustil brutální program rekatolizace. Ze země, kde bylo devadesát procent nekato-liků, chtěl udělat čistě katolické království.

A bylo to opět náboženství, co přimělo švédského protestantského krále Gustava II. Adolfa, aby vzal vážně zprávy o střetech nebeského lva s orlem, sešikoval svou armádu a vyrazil proti vítězícímu katolickému císaři. Řada osobností včetně celoevropsky uznávaného myslitele Jana Amose Komenského severského panovníka přesvědčovala, že on je ten „Lev ze severu“ a je jeho svatou

tehdy prováděl leckdo. Nová spis byla Lutherova neústupnost.

Ke zmírnění kritiky ho nepřimělo nic: ani argumenty papežských teologů, ani zastrahování (měl mocné zastánce). Nakonec prohlásil, že se necítí povinován papeže respektovat. Nad jeho náboženskou autoritu nadřadil – velmi zjednodušeně řečeno – své svědomí a vyzval ostatní křesťany, aby ho následovali.

Lutherovo učení se začalo lavinovitě šířit tehdejší Evropou, papeži vypovídaly poslušnost celé státy a tehdejší křesťanský svět se rozdělil na dva rovnoměrně silné bloky: katolíky a protestanty. Výsledkem byl šok a otřes dosavadních jistot. Přípraven na nové rozložení sil totiž nebyl nikdo.

Dosud se mělo za to, že křesťané musí být ve víře zajedno. Sice nikdy nebyli – Evropa už za sebou měla třeba zkušenost husitské vzpoury –, pokaždé však šlo o menšinovou záležitost. Co ale dělat, když se z menšiny začne během chvíle stávat hlavní proud?

Zpočátku se především vedoucí představitelé katolíků pokoušeli o dohodu. Rezonovaly v nich ještě renesanční humanistické zásady umírněnosti a porozumění. Doba se však změnila a neústupný Luther odmítal v některých dogmatických otázkách jakoukoli diskusi. Místo umírněných hlasatelů dohody proto nastoupili jestřábi, kteří hlásali, že když nejde obnovit jednotu mezi křesťany po dobrém, tak to půjde po zlém.

Otázku, jestli je oprávněné prosazovat správnou víru násilím, přitom nikdo neřešil. V konečném důsledku to byla podle tehdejších právních představ dokonce povinnost panovníků, pokud mírnější prostředky selhaly. Této povinnosti se s chutí chopili především katoličtí Habsburkové, kteří měli díky bohatství v nově objevených zámožných koloniích dost sebevědomí i prostředků k válčení. Další vládci se potom začali přidávat.

Roztočil se tak kolotoč válek, jež začínaly vznešenými řečmi o obhajobě správné víry a končily nepřehledným chaosem, ve kterém desetitisícové armády živící se rabováním křižovaly kontinentem, aniž by to přinášelo nějaké jasné rozuzlení.

Dopis o toleranci

René Descartes zažíval chaos náboženských válek na vlastní kůži. Účastnil se dvou vojenských tažení. Co přesně měl v poli za úkol, není úplně jasné. Jako geniální matematik svými výpočty mohl pomáhat dělostřelcům nastavovat kanony tak, aby střely z nich zasáhly cíl. Možná tak přispěl i k vítězství katolíků na Bílé hoře. Jisté nicméně je, že válčení i náboženské spory byly tomuto introvertnímu francouzskému vzdělanci docela lhostejné.

Trýznila ho naopak otázka, jestli ve světě všeobecného rozvratu a zhroutených tra-

Ve jménu „Lva ze severu“. (Švédové se snaží dobýt Prahu, 1648)

Německa a katolická císařská strana v něm suverénně vítězila. Rebelantské české země dostala pod úplnou kontrolu a svým severoněmeckým konkurentům ukázala jasnou vojenskou převahu. Po dvanácti letech bojů vše špelo ke konečnému rozuzlení.

Císař měl válku za vyhranou. Začal postupně rozpouštět svou obrovskou a také drahou armádu, nikde už neprobíhaly přímé střety, vyčerpání němečtí protestantscí vládci byli ochotni uznat porážku. Z dnešního pohledu nebyly k dalšímu válčení žádné důvody. Jenomže myslím tehdejších lidí od nejprostších sedláků až po vládce celých říší vládla ještě jiná, nekompromisní logika: ta náboženská.

Kvůli ní se ostatně celá válka spustila, když rozvášnění protestantscí šlechtici rozběhli v Čechách politicky i vojensky nepromyšlenou vzpuru – z obavy, že se císařští katoličtí úředníci chystají omezovat v zemi těžce vydobyté náboženské svobody. Kvůli náboženství se také císař Ferdinand II. nespokojil s tím, že rebely potřel na Bílé hoře,

povinností napomoci vítězství té správné – v tomto případě protestantské – víry.

V červnu roku 1630 se proto v severním Německu vylodili první švédští vojáci. Skončující konflikt se opět v plné síle rozhořel a do dějin později vstoupil pod názvem třicetiletá válka. Svou vleklostí, brutalitou a následky neměla v tehdejší světové obdoby. Překonal ji v podstatě až dvě světové války ve 20. století. Evropa kvůli ní přišla o třicet procent svých obyvatel, hospodářsky se z války vzpamatovávala dalších sto let.

Takže po zlém

Třicetiletá válka byla jen vyvrcholením náboženských střetů, které zmítaly kontinentem už celých sto let. Roku 1517 totiž jistý augustiniánský mnich, kněz a teolog Martin Luther zveřejnil svých slavných devadesát pět tezí proti tehdejší praxi papeže obchodovat s takzvanými odpustky. Díky nim – jak se věřilo – byly lidem za příslušný poplatek odpuštěny posmrtné tresty za hříšný život. Revoluční na Lutherově činu nebyla ani tak kritika samotných odpustkových kšeftů, tu

dičních jistot lze vůbec najít nějaký nový pevný bod, o němž by se mohli všichni opřít – a na němž by se hlavně shodovali. Náboženství vedoucí ke krvavým válkám to už nebylo, tehdejší vzdělanost podle něj také ne.

Inspirovat mu ale přišly matematika a geometrie s jejich schopností dospět k jasným a přesvědčivým závěrům. Filozof, který se s armádami toulal po Evropě, proto začal hledat způsob, jak metodu těchto abstraktních a precizních věd využít v celém lidském myšlení. Postupně si stanovoval hypotézy, jež testoval v korespondenci s jinými vzdě-

dobou už skončila vojenským vyčerpáním obou znesvářených stran. Náboženské rozbroje ale trvaly dál. Jediné, k čemu byli totiž katoličtí a protestantští vládcí při mírových jednáních v německém Vestfálsku schopni dospět, byla dohoda, že víra lidí se má odvolávat od toho, jak věří jejich panovník – podle staré zásady „čí vláda, toho náboženství“. Dodržování tohoto principu sice ukončilo náboženské války mezi státy, nadále však pokračovaly lokální vzpoury poddaných, kteří si od svých vládců nechtěli nechat diktovat, jak mají věřit.

kritiků, že svoboda ve věcech náboženství přinese jeho konec, se přitom nenaplnily.

Současné Spojené státy ukazují, že i fundamentalisticky pojmávané křesťanství – podle průzkumů se k němu dnes hlásí třetina Američanů – se dá skloubit se snášenlivostí, svobodomyšlností a demokracií. Někteří soudobí myslitelé, jako třeba známý nizozemský esejistka Ian Buruma, z toho optimisticky vyvozují, že když se něco takového povedlo u křesťanství, není důvod si myslet, že by k podobnému smíření nemohlo dojít i u nynějšího fundamentalisticky prožívaného islámu, který se v poslední době rychle šíří například v subsaharské Africe.

Zároveň však platí, že se při tom nedá spolehnout na nějaký evoluční automatismus – samo to nepůjde. Islám stejně jako křesťanství nevznikly jako privátní náboženská vyznání, ale mají ve své povaze expandovat a ovládat co největší prostor. Mezi nároky náboženství a svobodné tolerantní společnosti tedy bude vždycky napětí, což lze ostatně pozorovat v současné Evropě i Americe.

V Polsku katolické Radio Maryja nepokrytě hlásá milionu pravidelných posluchačů náboženskou intoleranci, antisemitismus, homofobii a xenofobii. Zastání paradoxně nenašla vlivná stanice u oficiálních katolických představitelů. Ti ji ostře kritizovali. Přihlásil se k ní však bývalý premiér a jeden z opozičních lídrů současného Polska Jarosław Kaczyński. Podobná je situace v USA, kde má čím dál silnější vliv na politiku s křesťanskými fundamentalisty spojené hnutí Tea Party. „Nakonec se taky může ukázat, že staletí, kdy se prosazovala náboženská snášenlivost, byla spíše výjimečnou dobou,“ říká brněnský religionista David Václavík.

Budoucnost je prostě stále otevřená. Hodně bude záležet na tom, jak moc se podaří uchovat a dál šířit descartovskou schopnost vyhýbat se ukvapeným závěrům a držet se rozumových argumentů. ■

↓ INZERCE

ISLÁM I KŘESŤANSTVÍ SE SNAŽÍ EXPANDOVAT. MEZI NIMI A SVOBODNOU SPOLEČNOSTÍ BUDE VŽDY NAPĚTÍ.

lanci tehdejší Evropy, až nakonec svoje myšlenky shrnul ve slavné *Rozpravě o metodě* vydané roku 1637 v holandském Leidenu.

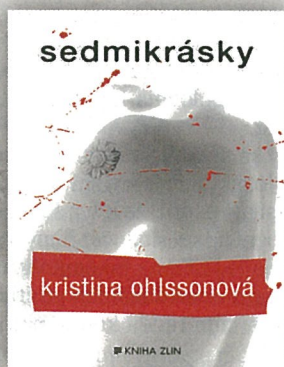
Descartovy zásady, například že nemáme žádnou věc přijímat za pravdivou, pokud ji nemáme ověřenou, že při řešení komplikovaných otázek si je máme pomoci analýzy rozdělit na jednodušší podotázky a teprve od nich postupovat k obsáhlejší závěrům, dnes znějí skoro banálně. Ve své době, kdy i největší myslitelé byli zvyklí brát jako poslední argument mnohoznačné citáty z Bible či katolické dogmatiky, však toto spoléhání na chladný lidský rozum působilo dost kacířsky. V Holandsku si Descartes vysloužil po vydání svého spisu zákaz pořádání veřejných přednášek. Zároveň ale mezi tehdejšími vzdělanci vyvolala *Rozprava o metodě* bouřlivou diskusi a Descartovy závěry postupně začalo přijímat čím dál víc lidí za své.

Jedním z nich byl i anglický myslitel John Locke, který o padesát let později aplikoval Descartovu rozumovou metodu na řešení náboženských otázek. Třicetiletá válka tou

Násilí nikam nevede

Locke to zažíval ve své rodné Anglii, kde se navzájem potíraly různé křesťanské skupiny podle toho, která zrovna získala přízeň u panovníků. Začal proto vášnivé náboženské střety poměřovat Descartovou metodou a pochopil, jak absurdní je představa, že lidé mají věřit stejným způsobem a být k tomu ještě navíc nuceni. O subtilní otázce, která víra je ta pravá, se má debatovat. Násilím se ale ke shodě nedospěje. „K tomu, aby lidé změnili své názory, je třeba světla, a světlo v žádném případě nevzejde z tělesného utrpení,“ psal Locke. Vládcí států proto mají ve věcech víry hlídat jedinou věc: aby v jejich zemi vládla náboženská snášenlivost.

Lockovy úvahy, jež publikoval ve svém slavném *Dopise o toleranci*, se ujaly hlavně v amerických koloniích, kde se podle nich sepisovaly ústavy nově vznikajících států. Postupně jim ale přicházeli na chuť i evropské panovníci, kteří pochopili, že náboženská snášenlivost je minimálně ekonomicky výhodná, protože udržuje v zemi klid. Obavy

VYCHÁZÍ NOVÝ BESTSELLER AUTORKY KNIHY **nechtění**

FINALISTA CENY "NEJLEPŠÍ ŠVÉDSKÝ KRIMIROMÁN"

SKVĚLÁ SPISOVATELKA! BOOKLIST (US)

KNIHA ZLÍN
NAKLADATELSTVÍ ŠTĚPÁNKY AUBOŘE